

GERHARD THÜR

OPERA OMNIA

<http://epub.oeaw.ac.at/gerhard-thuer>

Nr. 71 (Aufsatz / *Essay*, 1988; siehe auch / *see also* Nr. 85)

Smrtna kazna za ubistvo u antitschkoj Atini. Komentar uz dikazein u IG I³ 104, 11-13; Dem. 23, 22; Aristot. AP 57,4 (Todesstrafe für Mord im antiken Athen, serbokroat.)

Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu 36, 1988, 213–223

© Pravni Fakultet u Beogradu (Belgrad) mit freundlicher Genehmigung
(<http://ojs.ius.bg.ac.rs/index.php/anali/index>)

Schlagwörter: IG I³ 104, 11–13; Dem. 23, 22; AP 57, 4 – Drakon – Solon – Blutrache – dikazein

Key Words: IG I³ 104.11–13; Dem. 23.22; AP 57.4 – Draco – Solon – blood vengeance – dikazein

gerhard.thuer@oeaw.ac.at

<http://www.oeaw.ac.at/antike/index.php?id=292>

Dieses Dokument darf ausschließlich für wissenschaftliche Zwecke genutzt werden (Lizenz CC BY-NC-ND), gewerbliche Nutzung wird urheberrechtlich verfolgt.

This document is for scientific use only (license CC BY-NC-ND), commercial use of copyrighted material will be prosecuted.

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XXXVI

мај—јун

Број 3

YU-ISSN 003-2563

ИЗВОРНИ ЧЛАНЦИ

UDK — 343.25(091)

Герхард Тур (Gerhard Thür),
професор Правног факултета у Минхену

СМРТНА КАЗНА ЗА УБИСТВО У АНТИЧКОЈ АТИНИ*

(Коментар уз *dikazein* у IG I³ 104, 11—13; Dem. 23, 22;
Aristot. AP 57,4)

После једне пресуде због намерног убиства, требало је да се над осуђеним убицом изврши смртна казна. Осуђени убица је „предат већу Хендека“. По налогу ове једанаесторице погубљење је обавио демосиос (државни роб). Како је то учињено, нигде не пише. Имовина погубљеног припала је држави. Ненамерни убица атинског грађанина могао је да очекује само временски ограничено прогонство (Dem. 23,64).

По свему судећи, ова правна правила нису примењивана одувек. Драконов Закон о крвним деликтима из године 621/20, фрагментарно сачуван тако што је године 409/8. на једној мраморној стели поново забележен, показује — бар о томе постоји данас безмало потпуна сагласност — сасвим друкчију слику. Из сачуваних остатака Драконовог Закона може се закључити да у VII веку пре н.е. убиство још није кажња-

(*) Предавање одржано 28. маја 1987. у Центру за епиграфику Филозофског факултета, у организацији Катедре за правну историју Правног факултета у Београду. Писац се захваљује проф. др Мири Мирковић са Филозофског факултета и својим колегама правним историчарима, проф. др Обраду Станојевићу и доц. др Сими Аврамовићу, на позиву да посети Београд и саопшти резултате својих најновијих истраживања. Посебну захвалност изражава и преводиоцу овог текста на српскохрватски језик, др Јелени Даниловић.

С обзиром на обим рада и техничке проблеме око штампања грчког текста, писац изоставља уобичајену апаратуру и упућује читаоце само на неколико важнијих радова:

Cantarella, E., *In fondo al Barathron*, Studi A. Biscardi VI, Milano 1987; *Du châtement dans la cité. Supplices corporels et peine de mort dans le monde antique*, Coll. de l'École française de Rome 79, 1984; Cantarella, E., *Per una preistoria de castigo*; Gras, M., *Cité grecque et lapidation*; MacDowell, D. M., *Athenian Homicide Law*, Manchester 1963; Gagarin, M., *Drakon and Early Athenian Homicide Law*, New Haven-London 1981; Gagarin, M., *Early Greek Law*, Berkeley-Los Angeles-London 1986; Gernet, L., *Antropologie de la Grèce ancienne*, Paris 1976; Hansen, M. H., *Apagoge, Endeixis and Ephegesis*, Odense 1976; Keramopoulos, A., *Apotypanismos*, Athen 1923; Lipsius, J. H., *Das Attische Recht und Rechtsverfahren*, Leipzig 1905—1915; Nörr, D., *Zum Mordtatbestand bei Drakon*, Studi A. Biscardi IV, Milano 1983; Ruschenbusch, E., *Fonos, Historia*, 9, 1960; Ruschenbusch, E., *Untersuchungen zur Geschichte des athenischen Strafrechts*, Köln-Graz 1968; Stroud, R. S., *Drakon's Law on Homicide*, Berkeley-Los Angeles, 1968; Thür, G., *Zum „dikazein“ bei Homer*, ZStRom 87, 1970; Tsantsanoglou, K., *Kernos, Festschr. G. Bakalakis*, Thessaloniki 1972; Wolff, H. J., *Beiträge zur Rechtsgeschichte Altgriechenlands und des hellenistisch-römischen Ägypten*, Weimar 1961.

вано смртном казном. У оквиру овог кратког прилога могао бих да размотрим само једно питање: да ли можемо наћи довољно ослоњаца у изворима да бисмо добили одговор на питање када је у атинско право уведена смртна казна за крвне деликте. При том се не ради о уопште-ној „раној историји смртне казне“ у грчком полису. Ова тема спада у домен истраживања антрополошки оријентисаних правних историчара. Овде ће се, пре свега, покушати конфронтирање резултата до којих се дошло код историчара тога правца и који су по својој природи глобални, са конкретним могућностима атинског процесног права. Да ли ће тиме ти резултати постати веродостојнији или ће њихова неверодостојност бити само потенцирана, нека просуди читалац.

ОвOME треба додати још једну претходну напомену. На основу чињенице да је једно за данашњу државу тако тешко кривично дело као што је убиство, према архаичним схватањима било можда само ствар која се тиче једино породица убице и убијеног, не сме се извести закључак да ондашња држава није познавала никакве репресије против учиниоца дела, које је и према ондашњим схватањима у највећој мери угрожавало заједницу, већ и стога што је реметило однос према боговима. Исто тако, мало је допустив закључак у другом правцу; ако постоје индиције да су у старом грчком полису смртне казне извршавали државни органи, то још ни из далека не значи да је и за убице била предвиђена таква санкција. Водећи рачуна о овим упозорењима, у даљем тексту ће бити указано на неке особености процеса за крвне деликте у V и IV веку пре н. е. Као контраст томе, размотриће се Драконови прописи, да би се на крају покушао изградити мост између једног и другог.

За разлику од савремених система кривичног права, у класичној Атини су једино сродници умрлога имали право, али не и дужност, да поступају против извршиоца крвног деликта. Тужбе за крвне деликте су приватне *dikai*, а не *graphai*, тужбе које подиже било који грађанин. Као судски магистрат надлежан је један од девет архоната, басилеус, коме су поверена *sacra*. Најкасније од тренутка када је предата тужба, окривљени је дужан да не залази на јавна места. Обе стране и њихови сведоци дужни су да у претходном и у главном делу поступка положи свечане заклетве (*diomosiiai*) о томе да ли постоји кривица или не. Одлуку доноси или веће које заседа на Ареопагу или порота од 51 грађанина, „ефети“. Сами Атињани су сматрали да је тај поступак поштовања достојан и боговима угодан. Колико је држави мало било стало до тога да убицу погуби, види се из прописа према коме окривљени после свог одговора на говор тужиоца, још пре него што тужилац реплицира, може несметано да оде у изгнанство. Ако остане, има, додуже, изгледа да буде ослобођен, али ризикује да ће пресуда гласити на погубљење. Ако побегне, себи сигурно спасава живот, али бива заувек прогнан из Атине. Да за погубљење убице није заинтересована држава, него, у ствари приватни тужилац, показује једно необично правило према коме тужилац сме да посматра погубљење, али ништа више (Dem. 23,69). Поступак за крвне деликте класичног доба може се окарактерисати као крвна освета сведена у легалне оквире. Смртна казна коју извршавају државни органи делује овде као страни тело.

Пре него што пређемо на Драконове законе, треба укратко да следимо траг одјека који је тај закон имао у античкој литератури. До данас је остала пословична драконска строгост Драконовог закона. У вези са нашом темом значајно је што су пребацивали да је Дракон својим законом све деликте подједнако санкционисао смртном казном (*Плутарх Солон 17,2*). Од када се из сачуваног фрагмента натписа (ред 12) зна да је за ненамерно убиство као санкција предвиђено само прогонство, сумња се у Плутархове вести. У најмању руку, Плутарх је морао да претерује. Ипак, дуго времена није било никакве сумње да је у Драконовом закону била предвиђена смртна казна за убиство. У међувремену је и ово оспорено.

Овом питању се мора прићи са два правца: прво треба испитати где је у закону могла наћи своје место таква одредба о намерном убиству, а затим *да ли је* тамо заиста могла бити предвиђена смртна казна као санкција за намерно убиство. Већ и велики број различитих мишљења данашњих аутора, који су овде цитирани само у избору, показује да се при томе ради о одмеравању мање или више веродостојних хипотеза.

Полазна тачка за сва разматрања о месту „параграфа о убиству” је необичан почетак сачуваног текста (IG I³ 104,10/11): „први аксон ... и ако неко убије некога без намере, мора у изгнанство”. Испред „и” морало је, сматра се у старијој литератури, бити регулисано намерно убиство. На питање зашто је изостала та одредба, понуђено је више објашњења. Солон је надлежност суђења за убиство одузео ефетима и пренео је на Веће које заседа на Ареопагу, па због тога при ревизији закона године 409/8. застарели почетак није више био забележен. Исто тако се заступа и мишљење да је први део првог аксона (дрвеног блока на коме су исписани закони) био у то време још увек читљив, па стога тај део текста није уклесан у камен. Реч *kai* („и”) је грешком задржана. Супротан став произлази из запажања да у сачуваној реченици недостаје реч *de* која текст повезује. Дракон би, дакле, свој Закон започео речима *kai ean* и при томе се надовезао на једну старију одредбу о убиству која 409/8. више није била на снази. У три новија рада ово мишљење се модификује: са прописом о ненамерном убиству је заиста сачуван почетак закона, али је намерно убиство било регулисано или на неком доцнијем месту, можда у другом аксону, или уопште није изричито, него само имплицитно регулисано. Ако се напусти анахронистичка представа да је Дракон крвне деликте потпуно и систематски кодификовао, долази се логички до тумачења да је закон почињао одредбом „чак и ако неко некога без намере убије, мора ићи у прогонство”. Следеће одредбе се сигурно односе на оба дела, на намерно и на ненамерно убиство. Која је санкција била предвиђена за убиство, Дракон, дакле, по свему судећи, није ни изрекао. Она је и њему и његовим савременицима била потпуно јасна и сама по себи разумљива, те зато није требало ни да се забележи.

Независно од питања где према мишљењу појединих аутора треба тражити „параграф о убиству” или га уопште не треба тражити, несагласности постоје и у погледу претпостављене *садржине* тог параграфа. Према старијој литератури, санкција је, као и у класичном праву, била смртна казна коју извршава држава. Од Х. Ј. Волфа (Wolff) по-

тиче теорија да држава није кажњавала већ је само контролисала овлашћене сроднике у примени самопомоћи. Од ове теорије полази Е. Рушенбуш (Ruschenbusch) у свом објашњењу Драконовог закона о убиству. Према њему је у првом, изгубљеном ставу тог прописа, који је претеча смртне казне, било одређено да се осуђени убица има одмах предати рођацима убијеног на даљи поступак. Насупрот томе, ненамерног убицу је Дракон (у садашњем почетку текста) привилеговао и само је њему била отворена могућност бекства у иностранство. Са неколико потеза ову слику редукује М. Гагарин. Према њему, ни код Дракона, као ни у епосу, воља учиниоца не игра још никакву улогу у одређивању санкције. Било да је убиство намерно, било ненамерно, закон је предвиђао прогонство из Атике. Овакво тумачење би највише одговарало првим речима у тексту: *kai ean* („чак и ако“). Но, разлике између ова два аутора се за сада могу оставити по страни. Заједничко им је заступање мишљења да Драконов закон о убиству још није предвиђао од државе извршавану смртну казну. Она би, према њима, била уведена тек неко време после Солона, онда када је судска надлежност за убиства била пренета на Веће на Ареопагу.

На овој тачки расуђивања треба стати и испитати шта знамо о извршењу смртне казне у Атини. Треба изоставити широку област у којој је дозвољено приватним лицима да убију свог суграђанина проглашеног за *atimos* („без части“), што значи да је свакоме дозвољено да га некажњено убије. У смртне казне које извршава држава по правилу не спада ни каменовање. То је ритуализован, колективан акт. Из сакралне сфере потиче и бацање у дубину — у Атини у „*Barathron*“. О извршењу ове казне мало је шта познато. Активно учешће целе заједнице може се и овде претпоставити, али ту постоји потреба и за одређеним апаратом принуде, већ и зато да би се делинквент довео на место погубљења. Учесће апарата принуде претпоставља и несакрални облик погубљења назван *Apotympanismos*, „прибијање уз колац“. Делинквент се хватаљкама око врата и око удова причврсти уз дрвени стуб на коме споро и у мукама умире. Ева Кантарела (Cantarella) је доказала да је овај облик погубљења, који се спомиње још у грчкој митологији, примењиван у Атини од VII века до класичног периода. Као доказ за архаично право наводи се при томе увек један масовни гроб у коме је било 17 костура, откривен 1911. и 1915. године у области античког Фалерона, у коме уз костуре није полагано ништа, а на њима се виде трагови апотимпанизма. Гроб потиче из VII века. Последња станица у „башти казни“ била је у класично време „чаша с отровом од кукуте“, добро позната, која се објашњава или као „затворско погубљење“ или као хумана мера којом се делинквенту омогућава да самоубиством избегне једну од наведених форми егзекуције. Заједничко свим овим колективним и државним формама погубљења је само покретање једног природног тока који редовно доводи до смрти делинквента, али у сваком случају њега не убија државни орган, већ анонимна маса. Исто тако, избегнуто је проливање крви употребом ножа или мача.

На основу овог налаза не може се унапред искључити да је у Драконово време постојала смртна казна за убиство. У својој тези, која то негира, Рушенбуш полази од тога да држава у оно доба није могла имати потребна средства принуде којим би угушила крвну освету и

приватне ратове. Није постојала никаква инстанца за извршавање смртне казне. Овај његов аргумент је исто тако мало убедљив, као и њему супротан доказ који Ханзен настоји да изведе из масовне егзекуције у Фалерону. Ако се прва теза провери читањем Драконовог текста без икаквих предубеђења, видеће се да Закон једноставно каже да ће свако ко је убио свог суграђанина бити безбедан изван Атике. Нормално стање које предвиђа Закон била је не непрекидна међусобна крвна освета, тако што једна изазива другу, и рат, већ елиминација извршиоца крвног деликта из заједнице. С друге стране, археолошко сведочанство не показује да је задатак државе био да баш убиство кажњава смртном казном. Напротив, 17 погубљеника говори управо против закључка да је у питању био случај убиства. Кантарела види излаз у тврдњи да погубљење убице путем *apotimpanismos* није извршавао државни орган, већ повређена породица приватно, као „*agenti socialmente autorizzati*” (од друштва овлашћени извршиоци), и то после пресуде коју доноси држава. И против ове хипотезе треба указати на Драконов текст: једина последица пресуде којом се проглашава кривица је *pheugein* (прогонство); различите санкције против намерног и ненамерног убице не могу се уочити. Међутим, то није безусловно последица хаотичне немоћи државе, већ пре консеквенца јасног схватања да се *приватни крвни деликти не тичу државе*, већ су само ствар родовских заједница које су деликтом погођене. Задатак државе састоји се само у томе да кроз судски поступак који стоји изнад странака, расветли чињенична питања и ограничи крвну освету. Осуђени извршилац крвног деликта сме бити правоваљано убијен само ако се затекне на подручју атинске државе или на месту где се одржавају одређене међународне светковине (Dem. 23,37). Само такво убијање остаје без последица по оне који су га предузели. За област архаичног права која регулише крвне деликте тачан је, дакле, плакативни назив „негативно кривично право” који је увео Рүшенбуш. Држава овде не примењује никакве позитивне репресивне мере.

Као резултат остаје, међутим, чврст закључак да за Драконово доба треба са највећим степеном вероватноће искључити могућност да је облик смртне казне за убиство био *apotimpanismos* који извршавају државни органи или се извршава приватно.

Ако се у доба Дракона држава задовољавала тиме што је осуђеноме у поступку за крвне деликте ускраћивала правну заштиту на својој територији, новина према којој се намерно убиство кажњава смрћу, морала је у Атини представљати велики догађај и изазвати страсне дискусије. Рүшенбуш и Гагарин стављају овај епохалан корак у време приближно после Солона, а свакако пре Есхилових *Еуменида* које су извођене 459. године. Чудно је да ниједна реч из дискусије такве врсте није допрла до нас. Извори ћуте и о неком прелазу са приватног апотимпанизмоса на државно извршење те казне. Да ли је могуће да је једна у тој мери значајна реформа атинског кривичног права, па чак и целог устава, прошла за Атињане неопажено или за нас без икаквих трагова? На ово питање постоје само два одговора: или су сва наша досадашња разматрања била погрешна, те је заиста већ у доба Дракона постојала смртна казна за убиство, или су се у целом склопу кривичног права измениле само нијансе, тако да је смртна казна за убиство упала

тако рећи као некакав споредан производ једне веће реформе. С обзиром да су наша разматрања доспела управо до ове тачке, треба сада кренути правцем број два. Смртна казна је по свој прилици уведена на мала врата. При томе треба имати у виду да остварење тако револуционарних идеја, као што је полагање права државе на погубљење у области која је до тада била резервисана за приватна лица — било да се то оцењује као „напредак” или није — често региструју и оцењују тек потоње генерације. Савременик је заробљен својим уходаним формама размишљања и зато често у маси малих мера уопште не уочава одлучујуће постављање скретнице.

Даље ћемо покушати да се увођење смртне казне за убиство у време после Дракона учини вероватним на основу разматрања атинског судског поступка за крвне деликте. Испитаће се при томе три текста у којима је реч *dikazein* употребљена увек у различитом значењу: IG I³ 104, 11—13, у Демостену 23,22 цитирани закон и Аристотел, *Атински устав*, 57, 4.

Почнимо прво са Драконовим законом. После првог става који је у свом тексту ограничен на ненамерно убиство, следе речи (ред 11—13): „нека басилеуси *dikazein* да је крив за убиство ... (као) *bouleusas*. Ефети нека *diagnoi*.” Тиме је уопштено, без обзира на намеру и на вољу убице, регулисан предвиђени поступак за крвне деликте. И овде је Х. Ј. Волф поставио основе за разумевање прописа. Према његовом мишљењу, 51 ефет је као порота гласило о материјалном правном стању, а потом је басилеус „објављивао” пресуду. Да ли је та пресуда могла садржавати и смртну казну? Волф то негира: „*dikazein* је коначно и ауторитативно допуштење да се приступи извршењу”, при чему он мисли на приватну крвну освету. На овом месту, међутим, није потребно расправљати о алтернативи између крвне освете и смртне казне коју извршава држава, већ о значењу речи *dikazein* у процесном праву архаичког полиса. Из тога ће се видети да је већ и питање погрешно постављено.

Потпуно је јасно шта значи реч *diagignoskein*. Из непарног броја ефета произлази да су они и формално гласали. Предмет гласања могла су бити само противуречна тврђења странака. То потврђује још Антифон у свом шестом говору (о Хореутима): *diagignoskein* (§3) ефета односи се ту на питање да ли је оптужени говорник убио или није (§ 16). Међутим, треба ставити приговоре на Волфово тумачење речи *dikazein*. Ни из једног извора са целог грчког подручја не произлази да би председавајући после гласања судског колегијума требало да саопшти пресуду. Тај поступак се завршавао једноставно тиме што је објављиван резултат гласања. Гласањем се наводи тужбе или одбацују или потврђују; у овом другом случају наступају законске последице. *Dikazein* се у значењу „објављивање пресуде” не може прихватити ни за Драконово доба. Осим тога, за *dikazein* се може наћи и једно друго место у току поступка.

На незадовољавајући начин објашњава Волф три исказа у Драконовом тексту: он множину *basileis* схвата као званичнике који се сваке године смењују. Јасно је да одлуку суда може да објави само једно лице. Текст, међутим, говори више у прилог заједничког деловања. Волф се не изјашњава ни о томе што је објављивање одлуке суда променуто

пре гласања ефета, дакле, не у складу с одвијањем процеса. Најзад, не може се видети у каквој би вези са пресудом била алтернатива која зависи од *dikazein*-а, наике за убиство би био крив онај ко је „или властитим рукама убио или је на неки други начин проузроковао смрт”. Колико нам је познато, ни у каснијем периоду нису за посредно и непосредно учињено дело предвиђене различите санкције.

Све ове тешкоће опадају ако се овај текст протумачи на други начин. Као што се то може претпоставити за Хомеров полис, тако је и у архаичној Атини једна група магистара, вероватно четири филобасилеуса, можда заједно са басилеусом целог полиса, као веће формулисала за сваки конкретан случај одговарајуће *заклетве*, које су странке полагале пре гласања ефета. То значи да су у Закону радње у поступку регулисане хронолошким, логичким редом. Да се *dikazein* басилеја односи на формулисање *diomosiai* (заклетви), потврђује веома јасно шести говор Антифона. Мора се поћи од тога да је у V веку архон басилеус ступио на место колегијума. Три претходне радње које води басилеус назване су *prodikasiai* (§ 42); делатност басилеуса се, дакле, још у класично доба схвата као нека врста *dikazein*-а. У истом говору цитирани су и делови међусобно противуречних заклетви (*diomosiai*) (§ 16): „Они су положили *diomosisia* да сам ја убио тако што сам смрт посредно проузроковао, а ја да нисам убио, ни својом руком нити посредним узроком.” Дакле, реч *bouleuein* (посредно проузроковање) која се у овом тексту налази у вези са *dikazein* је саставни део заклетве. Ефети су о томе имали да гласају *diagignoskein*, § 3), тако што испитују која се од странака „истинитије” и „чистије” заклетва (§ 16). Ако се овај податак пројектује уназад, онда се може закључити да ни *dikazein* Драконових басилеја не припада крају, већ почетку поступка за крвне деликте. На основу свега овога предлажемо превод „(ауторитативно о формулисању заклетви) одлучити”. Као податак који би указивао на пресуду којом се доноси смртна казна овај текст тиме опада.

Наредни текст који ће овде бити анализиран не припада Драконовом, већ каснијем законодавству. То је закон цитиран код Демостена 23,22: „Нека Веће на Ареопагу одлучи о убиству и рањавању у намери убиства.” С правом се овде види норма којом је одузета надлежност ефетима и пренета на Веће на Ареопагу. С обзиром да се може сматрати да је Веће у вршењу своје судске функције од самог почетка одлучивало гласањем, мора да је овде *dikazein* имао то значење. Тај термин је у време говорника постао уобичајен за делатност дикастерија. У ствари, дакле, *dikazein* Већа није ништа друго до *diagignoskein* ефета. Реформа надлежности уведена цитираним Законом се сматра, углавном због непостојања других вести, као повод којим би била уведена и смртна казна за убиство. У прилог оваквом мишљењу говори нарочито разматрање општих околности. Међутим, *dikazein* Већа нема никакве везе са тиме.

У сваком случају реч *dikazein* је важна за датирање Закона. Полукс приписује реформу, као и многе друге ствари, Солону, а старија литература то не доводи у сумњу. Рушенбуш против тога истиче да је Солон, исто као и Дракон, *dikazein* задржао за архонте, а да поступак гласања једног судског тела назива још увек *diagignoskein*. При томе он, наравно, предвиђа да Веће Ареопага није судски колегијум састав-

љен од сталног броја чланова, већ државни орган који је стално активан. У класично доба припадају чланови Већа од пет стотина архонтира. Због тога се и старом Већу Ареопага мора признати такав положај. То би могао бити разлог што се гласачка активност Већа означава са *dikazein*. Као објављивање воље једног „органа власти” та реч има друкчији квалитет него једноставно саопштавање резултата гласања једног судског скупа. Ако се пође од овог разликовања, мора се без двоумљења реформа надлежности у складу с античким традицијама приписати Солону. Превод речи *dikazein* може се свести на „(ауторитативно, гласањем) одлучити”.

Ако се на основу до сада разматрана два текста могу једино обележити спољни оквири унутар којих је државна егзекуција могла бити уведена у право крвних деликата, последњи текст који ће бити проучен доводи нас можда у само језгро ове теме. (*Aristot. AP 57,4*): „... и базилеус скида венац када одлучује”. Овај текст се тешко може објаснити. Аристотел још једном говори о *dikazein* базилеуса једино у вези с исто тако нејасним поступком против одсутних лица (?), оруђа и животиња (§ 4), иначе у поглављу 57 ову делатност обављају искључиво Веће и ефети. Наш избор се односи на нормалан поступак због крвног деликта који се води против одсутног лица. *Dikazein* се уз скидање венца може у току једног таквог процеса уврстити на три места: у претходни поступак (*prodikasia*), код гласања или код објављивања пресуде. Венац је знак достојанства звања. У *prodikasia* базилеус врши власт у оквиру свог звања. Зашто би он при томе скидао своје одличје власти? Да се председавајући по завршетку расправе као 51. ефет укључује у број оних који гласају практично је искључено, према свему ономе што нам је познато о организацији атинског судства. Венац се скида као знак жалости за неким ко је умро. Да ли базилеус жали убијеног, или, у случају да се пресудом окривљени проглашава кривим, онога ко треба да буде погубљен? Али, као што смо овде напред видели, процес у Атини завршава се тиме што хералд (јавни гласоноша) објављује резултат гласања (*Aristot. AP 69,1*). „Пресуду”, дакле, не објављује базилеус. Према томе, овај *dikazein* се не може сместити у до сада разматран ток поступка.

Решење лежи, највероватније, у једном тексту који још није проучаван у вези са овом темом. Када су Атињане године 479. у збегу на Саламини позвали Персијанци на капитулацију, каменовали су Ликида, члана већа Буле (од четири стотине) зато што је на састанку већа предлагао да се покоре Персијанцима (*Херодот*, 9,5). Више о томе извештава једино говорник Ликург (*С. Leocrates 122*): Веће је својом одлуком прогласило Ликида издајником отаџбине, после чега су чланови већа скинули своје венце и својеручно га каменовали. Човек се очигледно није смео убити под сакралним знаком достојанства органа власти. Сигурно је да се на основу овог текста не може закључити да је базилеус, пошто је окривљени гласањем осуђен, бацио први камен. *Dikazein* није никаква фактичка радња, већ ауторитативна изјава која непосредно пре тога проглашеног кривим ипак води у смрт: то је наредба да се изврши егзекуција. То што базилеус при томе скида венац потпуно одговара убеђењима која су имали чланови већа Буле док су вршили каменовање

Сада, дакле, треба у изворима из архаичког доба тражити трагове који указују на постојање наредбе да се изврши погубљење над извр-

шиоцем крвног деликта. У ствари, налазимо их већ у Драконовом закону; текст *Dem.* 23,28 треба допунити редовима 30/31: Сваки појединац овлашћен је да осуђеног због убиства, који се огреши о *pheugein* (ред 11) и врати се у Атику, убије или да га „одведе”. Када Рушенбуш реч *aragein* у Драконовом закону преводи са „одвођење у приватно дужничко ропство”, он претпоставља да је до V века дошло до потпуне промене значења тог израза. Алтернатива за дозвољено убијање од стране појединаца, приватних лица, је привођење осуђеног државном органу за погубљење. Поред речи *apokteinein* не може *aragein* имати никакво друго значење. Онај ко се огреши о прогонство — био он намерни или ненамерни убица — ризиковао је још у Драконово време погубљење од стране државног органа. Ту „негативно кривично право” има своје границе.

Из ових разматрања произлази, дакле, да Дракон још није предвиђао за убиство смртну казну, али јесте — макар супсидијерно — државну егзекуцију за убицу који се врати из прогонства. Елиминација осуђеног због крвног деликта из државне заједнице, до чега по правилу долази његовим добровољним бекством у иностранство, а у случају да је био тврдоглав, и његовим физичким уништењем, представља правно правило које се простире изнад интереса родовских породица. Једино ако је повређена породица путем „*aidesis*” правоваљано „опростила” (редови 13—16), и за државу је било успостављено стање правне равнотеже.

Од егзекуције онога ко се самовољно вратио из прогонства до погубљења осуђеног убице треба учинити само још један мали корак. Ако је атински законодавац хтео да поопштри санкцију за намерно убиство, довољно му је било да уведе поменуто правило према коме је оптуженоме за убиство дозвољено да пре гласања неометано оде у прогонство. Ако остане, председавајући суда мора са њиме да поступи као са лицем које се огрешило о казну прогонства: *басилеус* (скидајући венац) изриче наредбу за погубљење, при чему овоме чину не мора да претходи *aragein*, јер „повратник из прогонства” већ стоји пред њим. Могуће је да је руку под руку с овом уведена и новина према којој је породици намерно убијеног ускраћено право на *aidesis*, чиме су исплате крвнине постале илузорне, као и да су најважнији случајеви пренети на гласање Већу на Ареопагу. Све се ово могло спровести путем малих допуна Драконовог закона, а да се при томе није морала изменити у њему ниједна једина (позната) реч.

Ако се потражи личност која је могла да изврши реформу Драконовог права које се односи на крвне деликте, не напуштајући његове оквире, могло би се претпоставити да је то био Солон. Да је управо он, не дирајући у Драконове аксоне, изменио правила о крвним деликтима, показује Солонов Закон који забрањује изнуђивање крвнине. Извештај код *Полукса*, 8.125, да је Солон пренео надлежност у суђењу за крвне деликте на Веће на Ареопагу, добија тиме у тежини. Достојно је једног Солона да сувереним комбиновањем елемената постојећег процесног права изврши реформу. Он је повезао изрицање осуђујуће пресуде од стране тела које је гласало са наредбом магистрата да се изврши егзекуција. Тиме је он, бар за убице које су до краја присуствовале току поступка, увео право државе да кажњава један део крвних деликата који су до тада у целини били у надлежности родовских заједница, а држава их је само „негативно” санкционисала.

Атињани ову новину са великим последицама једва да су регистровали; бар до нас није о томе доспео никакав податак. Међутим, тешко је одолети искушењу да се она оштра критика, која је још у класично доба упућивана Драконовим законима, не протумачи као одјек емоција које су морале бити изазване Солоновим реформама. Дракон је наводно за све деликте предвиђао исту казну (*Плутарх, Солон 17,2*); Солону је сметало што су на исти начин третирани намерно и ненамерно убиство. Звучи управо парадоксално то, што се Дракону пребацује да је све деликте кажњавао смрћу, мада је то морало бити изведено из оваквог развоја знатно доцније. Солон, који је, по свему судећи, увео смртну казну у модерном смислу речи, стоји у светлу историје као блажи државник, а Дракон, који се био задовољно чак и са новчаним откупом прогонства, још се од античког доба назива пословично „драконски” строгим.

Превела др Ј. Даниловић

Dr. Gerhard Thür,
Professor of the Faculty of Law in Munich

DEATH PANALTY FOR MURDER IN ANCIENT ATHENS

Summary

The author considers in the present article the question of time of introducing in ancient Athens the death penalty for murder. He re-examines former conception based on Plutarch's account that Dracon had prescribed death penalty for all delicts.

The starting point is a fragment of Dracon's law on homicide republished in 409—8 (IG I³, 104). He reviews different views concerning the location of the famous „murder paragraph” in the law and exposes dilemma about its contents — standpoints of Wolff, Ruschenbusch, Nörr, Gagarin. They all think that Dracon's laws did not prescribe death penalty for murder to be executed by state authorities, but that it was introduced some time after Solon. Instead there existed private vengeance practice at the time.

Sources are silent about such dramatic transition from private to state punishment. It gives ground to believe that the introduction of death penalty was performed quietly. The analysis of different meanings in IG I³ 104, Dem. 23, 22 and Arist. AP 57 of the term „dikazein” is related to an information supplied by orator Lycurgus (para. 122) about the role of basileus, making clear that „dikazein” may also be an order to perform the execution. Accordingly, he reconstructs the text of the law: in Dracon's time death penalty for murder was not yet constituted, but the state execution was prescribed for a murderer who has come back to Athens from exile.

Just one step was necessary to pass from the execution of murderer returned from exile to state execution of a condemned murderer. This was probably done along with other reforms by Solon: he had combined the imposing of condemnatory sentence by a voting body, with an execution order issued by the magistrate. So, he introduced, at least for murderers who were present until the very end of the trial, the right of state authorities to punish a number of offences formerly governed by families. Such a change was hardly noticed.

This is why Solon, who probably had introduced death penalty in a modern sense of the term for premeditated murderer, was considered in history as milder statesman, while Dracon, who had tolerated even voluntary composition instead of exile, was pronounced fabulously severe already during the Antiquity.

*Dr Gerhard Thür,
professeur à la Faculté de droit à Munich*

LA PEINE DE MORT POUR MEURTRE À ATHÈNES ANTIQUE

Résumé

L'auteur s'intéresse quand la peine de mort pour meurtre a été introduite à Athènes. Il réexamine l'opinion répandue, fondée sur le rapport de Plutarque, selon laquelle Dracon a prescrit la peine capitale pour tous les délits.

Le point de départ est un fragment de la loi de Dracon sur meurtre qui a été de nouveau publiée 409/8 (IG I³ 104). Il fait face aux diverses opinions sur cela où se trouvait dans la loi le fameux paragraphe sur le meurtre et il exprime des dilemmes concernant son contenu (les opinions de Wolf, Ruschenbusch, Nörr, Gagarin). Ils considèrent que les lois de Dracon ne prescrivait pas la peine de mort pour meurtre qui aurait été effectuée par l'Etat (car cela était considéré comme l'objet d'une vengeance privée), mais que celle-ci a été introduite quelques temps après Solon.

Les sources ne disent rien sur ce passage dramatique de la punition privée à la punition publique. Cela donne lieu à croire que la peine de mort pour meurtre a été introduite de manière inaperçue. L'analyse de diverses significations du mot „dikazein” dans IG I³ 104, Dem. 23, 22 et Arist. AP 57,4 est mise en rapport avec le message de l'orateur Licourg (§ 122) sur le rôle du basileus qui montre que „dikazein” peut signifier aussi l'ordre d'exécuter la peine.

Conformément à cela, il reconstruit le texte de la loi. A l'époque de Dracon, la peine de mort pour meurtre n'a pas été encore introduite, mais l'exécution de la part de l'Etat a été prévue pour le meurtrier qui a violé son obligation de l'exil à perpétuité en retournant à Athènes.

Il a fallu faire un seul pas de l'exécution du meurtrier de retour de l'exil jusqu'à l'exécution de la part de l'Etat du meurtrier condamné. Cela a été probablement fait avec d'autres réformes réalisées de la part de Solon. Il combinait la prononciation d'une sentence condamnatoire de la part du corps qui délibérait avec l'ordre de l'exécution, arrêté par le magistrat. Ainsi, il a introduit, au moins pour les meurtriers qui ont été présent jusqu'à la fin du jugement, le droit de l'Etat de punir pour une partie des délits qui relevaient, jusqu'à ce moment-là, de la compétence des familles. Un changement de ce genre était peu perceptible.

Pour cette raison, Solon, qui a probablement introduit la peine de mort pour meurtre dans le sens moderne, est considéré comme un homme d'Etat plus modérée tandis que Dracon, qui tolérait même la composition volontière au lieu de l'exil a été réputé fabuleusement sévère à l'époque antique. (La version allemande de l'article sera publiée dans le Journal of Juristical Papyrology, 20).